

Landelijk wonen als acupunctuur

Er bestaat in Nederland een grote vraag naar landelijke, groene en dorpse woonmilieus. Tegelijkertijd is er in vele plattelandsgebieden sprake van een streven naar dorpsvernieuwing, naar een nieuw lokaal elan. Ligt het dan niet voor de hand deze twee gegevenheden met elkaar te verbinden, bijvoorbeeld door het uitbreiden van de woningvoorraad in huidige dorpen of zelfs het realiseren van geheel nieuwe dorpen? Of hebben we al genoeg dorpen?

FRANK VAN DAM

“De dorpen op het platteland kampen met een groot aantal problemen.” Het staat er werkelijk, in het conferentieverlag ‘Nieuwe dorpen in de praktijk’. Ook in de andere publicaties die in het kader van het project ‘Nieuwe dorpen’ van het InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster zijn verschenen, wordt gerept over achteruitgang van de ruimtelijke kwaliteit (wat dat ook maar mag zijn), het wegtrekken van jongeren (wat is nieuw?), het verdwijnen van voorzieningen en het onder druk staan van de sociale cohesie. Als stedeling moet ik altijd een beetje lachen om deze probleemschets. Als plattelandsonderzoeker word ik echter heel erg moe van dit telkens weer afgevuurde schot hagel uit hetzelfde sleetse repetiteergeweer. Het empirische fundament van de probleemanalyse is namelijk boterzacht en bovendien zeer selectief en exemplarisch, dit zowel in thematisch als in ruimtelijk opzicht. In de meeste dorpen en plattelandsregio’s is namelijk van problemen, laat staan van een groot aantal problemen, geen sprake. Grote delen van het Nederlandse platteland bloeien immers en zijn bovendien zeer in trek. Niettemin zijn er enkele plattelandsgebieden in (de rafelrand van) Nederland die een economische, sociale, demografische en/of ruimtelijke

impuls prima kunnen gebruiken. Bijvoorbeeld door middel van het bouwen van woningen. En waarom ook niet? De vraag naar landelijke, groene en dorpse woonmilieus is immers groot.

Vraag en aanbod

De omvang van de vraag naar landelijk wonen laat zich lastig becijferen. Ten eerste is dat een kwestie van definitie: wat versta je onder landelijk wonen? Ten tweede is dat een kwestie van beschikbare data. Een gangbare bron waarmee de woningvraag in beeld kan worden gebracht is het Woningbehoeftenonderzoek (WBO) dat elke vier jaar door het Ministerie van VROM wordt gehouden. Het laatst gehouden WBO (2002) laat zien dat maar liefst 22 procent van de huidige huishoudens van plan is binnen twee jaar te verhuizen. Dit varieert van 32 procent van de huishoudens in zeer sterk stedelijke gemeenten tot 14 procent in niet-stedelijke gemeenten. In totaal gaat het om zo’n 1,5 van de 7 miljoen huishoudens. Indien ook leden van huishoudens die zelfstandig willen gaan wonen worden meegeteld, dan zijn er in totaal bijna twee miljoen verhuisgeïnteresseerde huishoudens.

Van alle verhuisgeneigden zegt 14 pro-

cent te willen wonen in een woonplaats met minder dan 10.000 inwoners en 13 procent naar een woning buiten de bebouwde kom te willen verhuizen. Sommigen willen zelfs beide tegelijk. In totaal ligt het percentage verhuisgeneigden dat op deze wijze gedefinieerd ‘landelijk’ wil wonen daardoor op 22 procent. Dit percentage varieert sterk naar stedelijkheid van de huidige woongemeente. Van de verhuisgeneigden uit zeer (sterk) stedelijke gemeenten wil 13 procent landelijk wonen, van de verhuisgeneigden uit niet-stedelijke gemeenten 50 procent. Kortom, de vraag naar landelijk wonen is weliswaar bescheiden te noemen, maar kan nauwelijks worden genegeerd.

De vraag is in welke mate in de vraag naar woningen in het landelijk gebied kan worden voorzien door het aanbod dat beschikbaar komt door voorgenomen verhuizingen en woningverlating. Met behulp van het WBO kunnen daarover slechts indicatieve uitspraken worden gedaan, aangezien in het WBO geen expliciet onderscheid wordt gemaakt tussen landelijk wonen en niet-landelijk wonen. Daarom zijn twee andere variabelen gebruikt: ten eerste de vraag naar en het aanbod van woningen in plaatsen met minder dan 10.000 inwoners en ten tweede de vraag naar en het aanbod van woningen in de vijf woonmilieucategorieën die door het Ministerie van VROM worden onderscheiden, waarbij de categorieën centrum-dorpse en landelijke woonmilieus zijn samengevoegd tot de categorie landelijk wonen. Op basis van de vraag naar en het potentiële aanbod van woningen in plaatsen met minder dan 10.000 inwoners bestaat er een tekort van zo’n 60.000 woningen. In de plattelandswoonmilieus (centrum-dorps en landelijk) bedraagt dit tekort zo’n 130.000 woningen.

Uitgesplitst naar provincie blijkt dat het

Tabel 1

Wens tot landelijk wonen onder verhuisgeneigde huishoudens. Bron: WBO 2002.

Huidige woongemeente	Zeer sterk stedelijk	Sterk stedelijk	Matig stedelijk	Weinig stedelijk	Niet stedelijk
Wenst landelijk te wonen?					
Ja	14	17	20	34	50
Nee	86	83	80	66	50

Tabel 2

Meest genoemde woonmilieuvorkeuren in volgorde van belangrijkheid. Bron: Heins, 2002.

(n = 112)	% genoemd	% hard	% vervangbaar	% zacht	gewogen %
Tuin/balkon	98	82	15	4	80,4
Sociale veiligheid	91	88	3	9	80,1
Rust	90	88	4	8	79,2
Nabijheid winkels	87	90	5	5	78,3
Aantal kamers	95	80	11	9	76,0
Verkeersveiligheid	83	76	10	14	63,1
Dichtheid	90	70	22	8	63,0
Oppervlakte woning	84	75	15	11	63,0
Locatie	95	66	28	6	62,7
Aanwezigheid groen	96	65	25	9	62,4
Sfeer	90	69	7	24	62,1
Aanwezigheid open ruimte	86	71	8	21	61,1
Vormgeving bebouwing	84	71	12	17	59,6
Soort woonplaats	88	63	31	6	55,4
Bijgebouwen	89	58	22	20	51,6
Soort bebouwing	92	56	33	11	51,5
Vormgeving woning	71	71	13	17	50,4
Oppervlakte perceel	68	71	15	15	48,3
Bevolking	77	62	14	24	47,7
Type woning	92	47	47	7	43,2
Soort landschap	89	47	37	16	41,8
Nabijheid natuur	87	47	23	30	40,9
Ouderdom bebouwing	62	48	26	26	29,8
Aanwezigheid dieren	65	38	8	53	24,7
Nabijheid water	77	27	24	49	20,8

absolute tekort aan woningen in centrum-dorpse en landelijke woonmilieus het grootst is in Noord-Brabant (31.000 woningen) en Gelderland (24.000), op grote afstand gevolgd door Overijssel (14.000) en Noord-Holland (12.000). Uitgesplitst naar type woningen is er sprake van een tekort aan vrijstaande woningen en een overschot aan tussenwoningen. Ook zijn de gewenste woningen groter dan de vrijkomende woningen. Het honoreren van de vraag naar landelijk wonen impliceert dus zowel een uitbreiding van de woningvoorraad met circa 100.000 woningen als een herstructurering van de bestaande voorraad. Maar waar moeten die worden gerealiseerd? In geheel nieuwe dorpen?

De rurale idylle

Willen mensen in nieuwe dorpen wonen? Ik zou het eerlijk gezegd niet weten, maar ik ben geneigd dit in twijfel te trekken. Gevraagd naar hun voorkeuren spreken veel verhuiscandidate huishoudens weliswaar een voorkeur uit voor dorpse woonmilieus, maar het lijkt erop dat zij daarbij vooral bestaan-

de dorpse milieus in gedachten hebben. De rurale idylle in Nederland en de vertaling daarvan in woonvoorkeuren, richt zich vooral op het bestaande en niet zozeer op het niet-bestaande.

In Nederland is sprake van een zeer positief beeld van het platteland; er is net als in Engeland en Frankrijk sprake van een 'rurale idylle'. Hiermee wordt een gelukkig, gezond, probleemloos beeld van het rurale leven geschetst, veilig geborgen in een hechte gemeenschap en een aantrekkelijke natuurlijke omgeving. Het is een romantische en nostalgische visie op een zuivere, eenvoudige manier van leven, dicht bij de natuur en ver van de stad. De rurale idylle is daarmee een cliché, een combinatie van abstracte waarden en concrete beelden. Een combinatie van sociaal-culturele en morfologische beelden. Een combinatie van mythe en werkelijkheid. Het is een cliché, maar wel een krachtig cliché. Deze rurale idylle vertaalt zich onder andere in woonvoorkeuren, verhuismotieven en woontevredenheid. De vraag naar landelijke woonmilieus is groot, voorgenomen of gerealiseerde

stad-landverhuizingen vinden plaats onder verwijzing naar (vermeende) idyllische kenmerken van het platteland en de tevredenheid over een dergelijke verhuizing is groot.

In hun proefschriften laten Tialda Haartsen en Saskia Heins zien dat het platteland als een sociale constructie moet worden beschouwd. Het is een samenraapsel van attributen en kenmerken waarvan het geheel als platteland wordt beschouwd. In hun onderzoeken wordt deze constructie zorgvuldig ontleed. Het platteland wordt gedeconstrueerd, uiteengehaald in afzonderlijke kenmerken en attributen. 'Rust', 'ruimte', 'koeien', 'boeren', 'weilanden', 'groen', 'gezellig', het zijn allen afzonderlijke kenmerken van het platteland, althans in het beeld dat mensen daarvan hebben. Het ideale platteland kent zoveel mogelijk positief gewaardeerde en zo min mogelijk negatief gewaardeerde kenmerken. Op het ideale platteland wonen veel koeien maar wordt geen mest geproduceerd. Door deze door respondenten genoemde plattelandskkenmerken terug te kaatsen en voor te spiegelen als kenmerken van

hun toekomstige woonomgeving heeft Heins laten zien dat de meeste verhuisgeneigde stedelingen een voorkeur uitspreken voor een woonomgeving met rurale kenmerken, ofschoon deze voorkeuren niet allemaal als harde eisen worden geformuleerd. De gewenste kenmerken van het woonmilieu staan in tabel 2 gerangschikt in volgorde van belangrijkheid. Deze rangschikking werd gerealiseerd door het percentage respondenten dat zich uitsprak voor een bepaald kenmerk, te vermenigvuldigen met het percentage van de respondenten die dat specifieke kenmerk noemden en daarbij aangaven dat kenmerk als een harde, niet onderhandelbare voorkeur te beschouwen. Dit leverde enkele interessante inzichten op. De eerste vijf kenmerken steken in belang enigszins boven de andere kenmerken uit. Twee daarvan zijn kenmerken van de gewenste woning (tuin/balkon, aantal kamers), twee andere zijn kenmerken van de woonomgeving (sociale veiligheid, rust) en de laatste (nabijheid winkels) is een kenmerk van de locatie. Deze laatste drie kenmerken worden door bijna alle respondenten die deze kenmerken noemden, als harde voorkeur aangemerkt. Kijkend naar de woonmilieuvorkeuren die als morfologisch rurale kenmerken kunnen worden beschouwd, valt op dat bepaalde kenmerken weliswaar vaak worden genoemd, maar bij nadere beschouwing vaak als vervangbare (dichtheid, aanwezigheid groen, soort woonplaats, soort landschap) of als zachte voorkeur (aanwezigheid open ruimte, vormgeving bebouwing, nabijheid natuur, aanwezigheid dieren, nabijheid water) worden aangemerkt. Ook de wensen ten aanzien van 'rurale' kenmerken van de woning (oppervlakte woning, vormgeving woning, oppervlakte perceel) worden vaak als vervangbare of zelfs als zachte voorkeur aangemerkt. Kennelijk heeft men wel de wens ruraal te wonen, maar zijn de voorkeuren ten aanzien van sommige rurale kenmerken van het woonmilieu niet voor iedereen even hard.

Het is opvallend dat de respondenten niet alleen morfologische maar vooral ook sociale kenmerken van de gewenste woonomgeving noemen, zoals rust, sociale veiligheid, sfeer en bevolking. De rurale idylle heeft, althans waar het het wonen betreft, een belangrijke sociale, dorpse dimensie.

Deconstructie – reconstructie

Teneinde tegemoet te komen aan de wensen van de woonconsument is het een uitdaging om het door hen verbeelde, gedeconstrueerde platteland, met name de gewaardeerde plattelandskennmerken, te reconstrueren in nieuwe of vernieuwde dorpsmilieus. Op deze wijze kan door middel van woningbouw (nieuwbouw of verbouw, uitbreiding of verkleining) tot dorpsvernieuwing worden gekomen. Uitbreiding van de woningvoorraad op het platteland, in dorpen maar ook in het buitengebied, fungeert dan als sociale, economische en ruimtelijke acupuncture. Dorpen ondergaan door woningbouw een sociaal-economische, sociaal-culturele, demografische en morfologische vernieuwing. Nieuwe bewoners en huishoudens geven de dorpen nieuwe impulsen, niet alleen in economisch, maar vooral in sociaal opzicht.

Het loslaten van restricties ten aanzien van landelijk wonen heeft bovendien een belangrijke symbolische waarde; het is een positief signaal aan lokale gemeenschappen dat de dorpen van het slot worden gehaald. Stilstand is immers achteruitgang. Dorpsvernieuwing door woningbouw is echter geen panacee voor alle problemen van het platteland. Gezien het ruimtelijk schaalniveau van de voornaamste problematiek (werkgelegenheid in de regio) hebben we eerder 'nieuwe streken' dan 'nieuwe dorpen' nodig. De belangrijkste problemen op het platteland vereisen een regionale en niet zozeer een lokale aanpak. Maar alle beetjes helpen.

De term 'nieuwe dorpen' dient niet al te letterlijk te worden genomen maar moet vooral als metafoor worden gebruikt voor dorpsvernieuwing, voor revitalisering van bestaande lokale gemeenschappen. Immers, vooral vanwege het nostalgische en het sociale gehalte van de rurale idylle in Nederland, en daarmee van woonvoorkeuren gericht op bestaande dorpen, houdt het bouwen van geheel nieuwe dorpen een risico in. Want wie wil daar nou gaan wonen? Gaan slapen in een reeds opgemaakt bed is eindeloos veel comfortabeler dan eerst zelf het bed te moeten bouwen en opmaken.

Frank van Dam is werkzaam bij het Ruimtelijk Planbureau in Den Haag.

Literatuurselectie

- Dam, F. van (2002) Een reproduceerbare idylle? De kwaliteit van het wonen op het platteland. Tijdschrift voor de Volkshuisvesting 8/4, pp. 36-41.
- Dam, F. van, S. Heins & B.S. Elbersen (2002) Lay discourses of the rural and stated and revealed preferences for rural living. Some evidence of the existence of a rural idyll in the Netherlands. Journal of Rural Studies 18, pp. 461-476.
- Dam, F. van (2003) Langs het tuinpad van mijn vader. Beelden van het Nederlandse platteland. Stedebouw & Ruimtelijke Ordening 84/1, pp. 70-73.
- Dam, F. van, M. Jókövi, A. van Hoorn & S. Heins (2003) Landelijk wonen. Rotterdam / Den Haag: NAI Uitgevers / Ruimtelijk Planbureau.
- Elbersen, B.S. (2001) Nature on the doorstep. The relationship between protected natural areas and residential activity in the European countryside. Wageningen: Alterra.
- Haartsen, T. (2002) Platteland: boerenland, natuurterrein of beleidsveld? Een onderzoek naar veranderingen in functies, eigendom en representaties van het Nederlandse platteland. Groningen: Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen Rijksuniversiteit Groningen.
- Heins, S. (2002) Rurale woonmilieus in stad en land. Plattelandsbeelden, vraag naar en aanbod van rurale woonmilieus. Delft: Eburon.
- Heins, S. & F. van Dam (2003) Plattelandsbeelden en rurale woonmilieuvorkeuren van stedelingen. Mens & Maatschappij 78, pp. 66-85.
- Huigen, P.P.P. & M.C.H.M. van der Velden (red.) (1989) De achterkant van verstedelijkt Nederland. De positie en functie van landelijke gebieden in de Nederlandse samenleving. Amsterdam/Utrecht: KNAG / Geografisch Instituut Rijksuniversiteit Utrecht.
- Innovatienetwerk Groene Ruimte en Agrocluster (2004) Nieuwe dorpen in de praktijk. Verslag conferentie 'Het nieuwe land leven', Dantumadeel 20 november 2003. Den Haag: InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster.